ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

КІР'ЯН Вікторія Олександрівна - аспірантка Юридичного інституту Національного авіаційного університету

В статье определены правовые аспекты концепции информационного общества, доказывается и аргументируется необходимость формирования правовой школы информационного общества.

Ключоі слова: інформаційне суспільство, теорія інформаційного суспільства, парадигмальні трансформації, інформаційне право, інформаціологія.

Актуальність

В українській науковій літературі чимало уваги приділено темі розвитку інформаційного суспільства. Натомість більшість дослідників даної теми розглядають порушені проблеми через кут політичних наук або ж державного управління. Тим самим вихолощується правовий зміст з даних процесів, які, по суті, є визначальними і такими, що формують подальший рух і трансформації як самого інформаційного суспільства, так і його концепцій як теоретичних конструктів.

Метою даної статті є дослідження правових аспектів інформаційного суспільства.

Стан наукової розробленості

Науково-теоретичні дослідження у цій сфері представлені роботами вітчизняних та зарубіжних фахівців інформаційного права, а саме: І. Арістової, О. Баранова, І. Бачило, В. Брижка, В. Гавловського, В. Гурковського, В. Демиденка, М. Дімчогло, В. Залізняка, В. Ліпкана, М. Линника, В. Логінова, Ю. Максименко, П. Матвієнко, В. Новицького, К. Татарникової, В. Туніка, В. Цимбалюка, К. Череповського, О. Шепети та інших.

Виклад основного матеріалу

Окремо хочемо проаналізувати декілька робіт, які, на нашу думку становлять значний інтерес у розрізі теми, яку ми визначили актуальною для дослідження.

У методологічному плані акцентуємо увагу на роботі Маруховського О. О. „Політичні аспекти зарубіжних концепцій інформаційного суспільства", яку присвячено системному дослідженню сутності й особливостей політичних аспектів зарубіжних концепцій інформаційного суспільства. Вперше запропоноване авторське суто політологічне визначення поняття „інформаційне суспільство". Доведено, що засновником концепції інформаційного суспільства є Й.Масуда. Саме він, а слідом за ним Е.Тоффлер, М.Кастельс, Ф.Уебстер та ін. зробили найбільший внесок у становлення цих концепцій. Показано, що паралельно з концепцією інформаційного суспільства розвивається концепція суспільства знань, у становленні якої найбільшу роль відіграли П.Дракер, а також Ф.Махлуп, Т.Стоун'єр та ін. З'ясовано сутність і особливості політичних аспектів зарубіжних концепцій інформаційного суспільства, які полягають в епохальних метаморфозах влади; у докорінних змінах у політичних, партійних та виборчих системах; у кризі представницької демократії та переході до демократії участі; у прискоренні процесу становлення громадянського суспільства; у розширенні прав та свобод людини і громадянина та ін. Водночас показано виклики і потенційні небезпеки, які можуть виника-

ти в процесі формування інформаційного суспільства [1-4].

Для нас дана робота становить інтерес, оскільки в ній розглядаються висхідні положення формування інформаційного суспільства. Наше завдання полягає у тому, щоб виділити з такого масиву інформації власне правовий контекст.

Зокрема при аналізові різноманітних концепцій інформаційного суспільства Мураховським О. О. зосереджено увагу лише на політичних аспектах зарубіжних концепцій інформаційного суспільства та суміжних із ними концепцій: „постіндустріального суспільства" Д.Белла, „інформаційного суспільства" Й.Масуди, „мережевого суспільства" М.Кастельса, „кіберкомунізму" К.Мея, „суспільства знань" П.Дракера та ін.

Однак здійснений нами аналіз кожної з них уможливлює виділити правовий вимір даних концепцій, розглянути кожну з них відповідно до методології інформаційного права, з'ясувати роль права як регулятора суспільних відносин саме у цих видах суспільств. Для нас важливим виступає не стільки з'ясування того, хто став батьком тієї чи іншої методологічної концепції інформаційного суспільства, скільки зрозуміти ґенезу формування знань про інформаційне суспільство, умови формування правового механізму регулювання суспільних відносин із урахуванням виділення іманентних ознак даного виду суспільства.

Це ж стосується і евристичних можливостей щодо екстраполяції положень класифікації дослідників інформаційних суспільства за Ф.Уебстером на кілька наукових шкіл, які розробляють п'ять типів цих концепцій: „технологічні"; „економічні"; „соціологічні"; „географічні" і „культурологічні".

Таким чином, здійснений нами подальший аналіз положень інформаційного суспільства та основних наукових шкіл дасть можливість виділити представників правничих шкіл, які також досліджують дані проблеми і відповідно обґрунтувати тезу про формування ще однієї концепції інформаційного суспільства – правової. Отже, нами висувається наукова гіпотеза: правова школа виступає складовою системи шкіл, котрі пояснюють феномен інформаційного суспільства.

У рамках даної концепції згідно з методологією правової компаративістики (О.Д.Тихомиров), методів правової рецепції (О.В.Тюріна), а також синергетичного (І.Пригожин, Г. Хакен) та міждисциплінарного підходів (П. Расторгуєв) досліджуються різноманітні механізми правового регулювання, регуляторна роль права та суспільні відносини, ефективність впливу права на суспільні інформаційні відносини.

Більше того, нами обґрунтовується теза про те, що поява інформаційного суспільства зумовила формування нової галузі права – інформаційного права, яке стало правовим оформленням процесів інформатизації суспільства.

Натомість, на нашу думку, формування теорії інформаційного суспільства, як це пропонує Мураховський О.О., є недоцільним, оскільки динамічність розвитку інформаційних відносин призводить до значного прискорення різних типів інформаційних суспільств, їхньої трансформації до мережевих, суспільств знань, кіберсуспільства, суспільства кібербезпеки тощо.

На нашу думку операціоналізація категорійно-понятійного апарату має слугувати пізнанню навколишньої дійсності, що складаються тут і зараз, оскільки прогнозні значення за даних умов багатоальтернативності розвитку є досить варіативними, тому і неможливо говорити про формування цілісної і несуперечливої системи у вигляді пропонованої Мураховським О.О. єдиної та теорії інформаційного суспільства.

Саме тому, напевно, правильним є підхід, у якому пропонується розглядати різноманітні теорії, інтерпретації інформаційного суспільства, а не формувати єдину систему знань, у рамках якої мають бути узгоджені всі інші теорії, адже будь-яке узгодження, врешті-решт, призводить до уніфікації, а відтак і до втрати оригінальності досліджень та застосовуваного під час отримання результатів різноманітного методологічного інструментарію.

Важливим дослідницьким завданням також виступає з'ясування тенденцій та рушіїв трансформації правової системи або принаймні механізмів правового регулювання суспільних інформаційних відносин. У цьо-

му вагомим джерелом став теоретичний доробок „метаморфоз влади" Е.Тоффлера, „інфократії" Т.Стоун'єра, „нетократії" О.Барда і Я.Зодерквіста та ін.

Відповідно до виділення революційних зрушень у співвідношенні трьох джерел влади (сили, багатства та знань) на користь знань, а також у дедалі міцніючій тенденції переходу від низькоякісної влади, що тримається на силі – до влади середньої якості, що базується на багатстві, а від неї – до високоякісної влади, що спирається на знання, важливо показати визначальну роль права, трансформацію його інститутів відповідно до джерел влади.

Аналіз концепцій „інфократії" (влади власників інформації) і нетократії (влади власників інформації та інформаційних мереж) уможливлює виділити правовий вимір загроз інформаційним правам та свободам, сформувати засади політики кібербезпеки, оскільки віртуалізція влади призводить до суверенізації реальної влади, формування паралельних урядів і врешті-решт підміни реальної влади – віртуальною, інформаційною, яка стає наслідком недосконалості правового регулювання розвитку інфократії та нетократії.

Виявлення сутності та особливостей концепцій щодо демократизації суспільного життя в процесі формування інформаційного суспільства: „демократії участі" Й.Масуди; „напівпрямої демократії" Е.Тоффлера; „кризи представницької демократії" і становлення „інформаціональної демократії" М.Кастельса та ін., уможливило зробити важливий висновок про існування прямої загрози суверенітету етнонаціональних держав.

Адже, наприклад, у положеннях теорії М.Кастельса обґрунтовується криза представницької демократії, особливостями якої виступає всебічний аналіз причин і наслідків цієї кризи та розроблення рекомендацій щодо її подолання. Пропозиції даного дослідника щодо інформаціональної демократії, можуть нами розглядатися як ідейне обґрунтування перерозподілу світу за новими критеріями. Сутність даної концепції полягає в науковому обґрунтуванні формування локальних держав, що виникають внаслідок децентралізації і регіоналізації національних держав, запровадженні „е-уряду" і „е-самоврядування", проведенні „е-виборів", „е-референдумів" та ін. Таким чином, у теоріях Кастельса взагалі відсутня держава як така, а також державний апарат. Ним пропонується формувати нове суспільство, засноване на якісно нових методологічних орієнтирах, причому місце держави в даних інтерпретаційних схемах ми не побачили. Відтак, можемо зробити висновок про те, що даним дослідником обґрунтовано новий алгоритм перерозподілу світу за ознакою належність до інформаційного суспільства, розвиненістю інформаційної інфраструктури, а також розвитку інформаційних технологій. Причому держава не розглядається суб'єктом управління суспільством.

Відповідно, ми формуємо основні підходи до виділення правових аспектів даної проблеми, що може розглядатися як наукова новизна:

скептичний підхід, у якому висловлюються думки щодо неможливості урегулювання суспільних інформаційних відносин через надзначну їхню структурованість і динамічність;

критичний підхід, засновано на аналізові реальних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та критичного ставлення до відсутності нормативно-правової бази щодо регулювання нових суспільних відносин;

нігілістичний підхід, у якому висловлюється думка про неспроможність права регулював суспільні інформаційні відносини, а також нездатність та неефективність права як регулятора суспільних інформаційних відносин;

конструктивний підхід, у якому пропонується ухвалити інформаційний кодекс, сформувати систему нормативно-правового регулювання інформаційних відносин (відносин у сфері інформації).

В унісон даній темі було захищено дисертацію Оверчук О. В. „Політика Великої Британії у контексті формування інформаційного суспільства" [5]. У згаданому вище дослідженні вже традиційно дещо звужено зазначається те, що існуючі підходи до визначення поняття інформаційного суспільства виникли на основі взаємодії та розвитку

різних наукових галузей – політологічних, економічних, філософських і соціологічних, що обумовило не лише різні трактування терміна „інформаційне суспільство", а й застосування різних понять для характеристики цього феномена: „постіндустріальне суспільство", „інформаційне суспільство", „суспільство знань", „інформаційне суспільство" тощо.

Така вузькість є, певним чином, не зрозумілою, адже навіть семантичний аналіз терміну „інформаційне суспільство", принаймні, дає усі підстави говорити про необхідність застування методології та знань інформаціології. І з усе зростаючою динамікою розвитку інформаційного суспільства та застосування інформаційних технологій, формуванням нового виду суспільних відносин – інформаційних правовідносин – постає науково обґрунтована потреба у застосуванні методології інформаційного права до вже звичного методологічного інструментарію, яким звикли послуговуватись дослідники у сфері політичних наук.

Тим більше, що сам автор обґрунтовує необхідність вибору терміна „інформаційне суспільство" для характеристики сучасного суспільства Великої Британії, що обумовлено позицією Оверчук О. В. щодо невизначеності термінів, які починаються на префікс „пост", і передчасності використання терміна „суспільство знань" [6, с. 6]. Причому сама ж дисертантка на інших сторінках своєї роботи вже правильно зазначає те, що спрямованість сучасної державної інформаційної політики в умовах інтенсивного розвитку новітніх інформаційних і комунікаційних технологій зазнає значних трансформацій під комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх чинників не лише технологічного, а й економічного, політичного, правового (виділено мною – авт.) і культурного характеру [6, с. 12]. Адже стратегічним напрямом державної інформаційної політики має стати формування гарантованого рівня захисту інформаційних прав громадян, створення нормативно-правового бази для ефективного регулювання інформаційних правовідносин, розвиток національного інформаційного суспільства з урахуванням тенденцій розвитку глобального інформаційного простору, натомість із урахуванням національних інтересів, впроваджуючи інформаційні технології в усі сфери життєдіяльності, ґрунтуючись на чіткій нормативно-правовій базі. Бо подальший розвиток і розбудова інформаційної інфраструктури на пряму залежать від ефективності правового регулювання інформаційних правовідносин, наповнення їх якісним правовим змістом.

Цікавими є думки автора щодо змістовних характеристик інформаційного суспільства, до яких він включає: технологічну – інформаційно-комунікаційні технології використовуються у всіх сферах життя суспільства; соціальну – розвиток інформаційно-комунікаційних технологій виступає важливим стимулятором підвищення життєвого рівня; економічну – інформація виступає як економічний ресурс; політичну – розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і кращі можливості поширення інформації стимулюють політичні процеси тощо [6, с. 13].

Звичайно, не зовсім зрозумілою є відсутність власне інформаціологічної і правової характеристик, але, напевно, це є наслідком недооцінювання ролі права в регулюванні суспільних відносин, ставленні до нього, особливо в рамках політичних наук, як до допоміжного, інструментального засобу фактичного уконституювання вже ухвалених управлінських рішень у політичній сфері.

Домінування політологічних досліджень призводить до вимивання правової складової, знецінення інформаційного права, хоча, саме завдячуючи йому, інформаційне суспільство набуває власної системності, яке надає право як найбільш ефективний регулятор суспільних відносин. Віртуалізація глобального інформаційного простору фактично створює умови для заміщення інформаційного права, створеного в реальних умовах у контексті реалізації державної інформаційної політики, на норми поведінки в Інтернеті, які здебільшого ґрунтуються на новій кіберкультурі та soft law.

Ми з цим не можемо погодитись і чітко та послідовно будемо доводити в своїй науковій діяльності думку щодо необхідності застосування права в інформаційній діяльності, і також продемонструємо його роль у

АНОТАЦІЯ

У статті визначено правові аспекти концепції інформаційного суспільства, доведено необхідність формування правової школи інформаційного суспільства.

SUMMARY

In the article authors define the law aspects of information society theory, is argumented, that the law school of information society is a part of whole information society conception.

дальшому розвитку інформаційного суспільства.

Висновок

Транспарентність політичних інституцій не має заміщувати захист національного суверенітету, у тому числі і в інформаційній сфері. Адже процес надання і розширення інформаційних прав права громадян, у тому числі і через доступ до різноманітних видів інформації, має базуватись виключно на правовій основі.

У цьому контексті інформаційна глобалізація і транспарентність, як і будь-яка інша незахищена відкритість, створюють умови для порушення прав громадян, формування керованих алгоритмів впливу на систему державних закупівель у сфері інформаційних технологій і в глобальному плані впливають на стратегічний рівень прийняття рішень у державному управлінні. Відтак актуальним є не лише вироблення основ інформаційної політики або інформаційної безпеки, а й передусім формування системи правового регулювання інформаційних відносин, на якому базуватимуться вже вище означені два види діяльності.

Етапним моментом виступає розуміння утворення країн „великої сімки", як країн, що утворюють інформаційну еліту і є системоутворювальними суспільствами глобального інформаційного суспільства і власне формують глобальний інформаційний простір, повністю контролюючи інформаційний потенціал інших держав та інформаційний ринок. Наш висновок є важливим із огляду на формування прогнозних індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні за умови збереження національної самоідентичності та національної державності, необхідності вироблення основ державної політики в інформаційній сфері, правової регламентації збереження необхідності державної підтримки процесів входження в інформаційне суспільство та модернізації державної інформаційної політики.

Література

1. Маруховський О. О. Політичні аспекти зарубіжних концепцій інформаційного суспільства : дис. … канд. політ. наук, спец. 23.00.01 „Теорія та історія політичної науки" / Олег Олександрович Маруховський. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, Київ, 2008. – 239 с.

2. Маруховський О.О. Переваги та вади інформаційного суспільства. До 40-річчя виходу у світ „Комп'ютопії" Й.Масуди / О.О. Маруховський. // Політичний менеджмент. – 2005. – №1 (10). – С. 127-136.

3. Маруховський О.О. „Скептично-критичний аналіз" концепцій інформаційного суспільства (за Ф.Уебстером). / О.О. Маруховський. // Наукові записки. – Т. 45. – Серія: Політичні науки. – К.: НаУКМА, 2005. – С.17-22.

4. Маруховський О.О. Метаморфози влади в умовах формування інформаційного суспільства (за Е.Тоффлером). / О.О. Маруховський. // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 29. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 652-657.

5. Маруховський О.О. Концепція нетократії: сутність, засади, достоїнства та недоліки. / О.О. Маруховський. // Наукові записки. / Курасівські читання-2005. – Серія „Політологія і етнологія". – Вип. 30. – Кн. 2. – К.: ІПіЕНД, 2006.– С. 145-160.

5. Оверчук О. В. Політика Великої Британії у контексті формування інформаційного суспільства: дис. … канд. політ. наук, спец. 23.00.02 „Політичні інститути і процеси" / Ольга Володимирівна. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2009. – 225 с.

6. Оверчук О. В. Політика Великої Британії у контексті формування інформаційного суспільства: автореф. дис. … канд. політ. наук, спец. 23.00.02 „Політичні інститути і процеси" / Ольга Володимирівна. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2009. – 19 с.